

Foto: LARS EPSTEIN

Tidiga varningssignaler. Barn kan hamna utanför gemenskapen redan i dagisåldern. Mobbning på dagis är dock ofta ett tabubelagt ämne.

Dagisbarn blir mobbade

Små barn som alltid står utanför andra barns gemenskap riskerar att hamna utanför även senare i livet.

Förskolepsykologen Anita Kullander visar i en ny undersökning bland dagis-

barn att det i varje grupp alltid finns ett eller ett par barn som står utanför.

Riktigt ensamma småbarn kan, om ingenting görs, komma att bli de som mobbas eller de som mobbar.

Anita Kullander menar att orsaken till barns ensamhet ibland står att finna hos de vuxna.

Barn som har bra kontakt med och hög status hos de vuxna i sin omgivning får

också högre status bland andra barn.

— De vuxna måste hjälpa de barn som är utsatta och utanför, ett första steg är att våga se vad som händer, våga erkänna problemet.

Många vuxna har svårt att leka, men en norsk undersökning visar att det är viktigt att delta i barnens lek. De vuxna kan då fungera som en länk mellan barnen.

Insidan, sidan B 12

Chef för Insidan: Christina Zaar. Tel. 08-738 11 22.

"Vuxna har svårt för avvikande barn"

Personalens attityd viktig för hur dagisbarnet uppfattas i kamratkretsen, menar forskaren Anita Kullander

Av MALIN NORDGREN

■ Mobbning och utstötning kan börja redan bland de yngsta barnen på dagis.

När förskolepsykologen Anita Kullander studerade kamratrelationer bland två- och treåringar fann hon att det i varje dagisgrupp fanns något eller några barn som nästan ständigt var utanför gruppen.

Det är troligt, menar hon, att de barnen riskerar att stå utanför gemenskapen också senare — och eventuellt även bli utsatta för mobbning, eller själva bli mobbare. Det gäller att försöka göra något åt situationen så tidigt som möjligt.

— Kanske är det med oss själva vi måste börja, vi vuxna, säger Anita Kullander. Hur är våra egna attityder till det som är avvikande och annorlunda? Vi påverkar barnen mer än vi tror.

Anita Kullander vill inte skrämma föräldrar och dagispersonal: att ett barn är litet "utanför" betyder givetvis inte att han eller hon kommer att bli mobbad. Alla barn är olika och har olika behov av ensamhet respektive kontakt, vissa är tillbakadragna medan andra är mer utåtriktade och så vidare. En del trivs helt enkelt med att vara mycket för sig själva. Man måste också komma ihåg att riktigt små barn leker ensamma, kanske bredvid varandra. Ju äldre de blir, desto mer intresse visar de flesta barn för kontakt med kamrater och samlekare — fast den individuella variationen är stor.

Men om ett barn till skillnad från jämnåriga aldrig söker kontakt, eller aldrig får vara med, kan det vara en varningssignal om att barnet kan komma att ha svårigheter med kamrater längre fram.

Hottfullt tabu

Därför är det viktigt att vara uppmärksam på hur det ser ut i barngruppen, att försöka förstå varför ett visst barn

Varningssignal. Barn som leker mycket ensamma kan ha valt det själva. Vuxna kan dock, genom att delta i leken, vara lyhörda för utstötning redan bland småbarnen.

Foto: LARS EPSTEIN

ställer sig utanför eller stöts ut, och att försöka hjälpa barnet att komma in i gruppen.

Mobbning och utstötning bland barn har fått mycket uppmärksamhet de senaste åren. Men nästan alltid har det handlat om skolbarn.

— I samband med dagis talas det sällan om det. Man kan undra varför, säger Anita Kullander.

— Det tycks vara tabubelagt för oss att tänka på sådana begrepp när det gäller små barn. Det känns hottfullt och därför har kanske både föräldrar och dagispersonal en tendens att bagatellisera kamratproblem i förskolan.

Trots att Anita Kullander har lång erfarenhet av dagis, både som dagispersonal, mamma och nu förskolepsykolog, blev hon förvånad och oroad över hur vanligt det är att barn är utanför gruppen.

Det finns många teorier om orsaker till mobbning. Att vissa stöts ut kan ha att göra med det lilla barnets behov av att dela upp världen i ont respektive gott, tror Anita Kullander. När man inte klarar av att acceptera att det finns olika sidor hos en annan människa, kan resultatet bli att man tar avstånd, stöter bort (eller, i motsatt fall, att man älskar ovillkorligt). Det här är tydligast hos små barn,

men det lever förvisso kvar även hos oss vuxna.

Att våga se

Otillräcklig bearbetning av ont—gott och lika—olika kanske är grunden till mobbning, tror Anita Kullander.

— Oavsett orsakerna måste vi vuxna hjälpa de barn som utsatts och utanför, säger hon. Första steget är att våga se vad som händer, att erkänna problemen.

En slutsats som Anita Kullander dragit av sina studier är att de vuxnas attityder till barnen är mycket viktiga för hur barnen ser på varandra. — Överallt finns det ju stushierarkier, också på dagis.

De finns bland barnen och de finns bland de vuxna. Och barnen känner det. Jag såg att barn som stod nära vuxna med hög status själva hade hög status i barngruppen. Över huvud taget hade de barn som hade bra kontakt med personalen högre status bland de andra barnen.

Omvänt var det ofta så att de barn som stod utanför barngruppen var barn som också personalen hade svårt för.

De barn som stod utanför hade en sak gemensam: de avvek från "normalkurvan" genom att vara ovanligt sent eller tidigt utvecklade i något avseende. Många gånger handlade det om barn som var

språkligt tidiga, som pratade och frågade mycket "varför".

— Jag tror att personalen ibland har svårt att hantera barn som upplevs som avvikande. Ett barn som pratar som en treåring men beter sig som en tvååring, till exempel, stämmer inte med bilden av det "normala" barnet. Man vet inte hur man ska göra, och resultatet kan bli att man undviker kontakt.

Väckar minnen

Dessutom har även vi vuxna ofta svårt för det som är främmande, annorlunda och okänt. För oss främmande sidor hos ett barn kan också väcka upp minnen och känslor

som är svåra och som kan leda till "primitiva" reaktioner som avund, förakt, motvilja — reaktioner som egentligen handlar om oss själva i stället för om barnet.

Även om våra attityder är helt omedvetna för oss, speglar de sig i vårt sätt att behandla barnen. Om personal på dagis har svårt för ett visst barn, påverkar det de andra barnen och det aktuella barnet får lägre status i gruppen. Att barnet blir utanför leder i sin tur till att det får sämre förutsättningar att träna sig socialt i leken med andra barn, vilket på sikt ytterligare försvårar barnets möjligheter att vara med och leka.

Personalens roll när det gäller barn som är utanför är förstas en känslig fråga. Anita Kullander är noga med att betona att hon inte vill skuldbelägga personalen, som hon tycker gör ett bra och beundransvärt jobb. Det här handlar om omedvetna känslor och reaktionsätt som finns hos alla människor, dagispersonal såväl som andra.

Rädd att dramatisera

Men när man arbetar med människor behöver man hjälp att se sådana här skeenden, att förstå sig själv i olika situationer. I många värdjobb finns kontinuerlig handledning av psykolog. Inom barnomsorgen konsulteras psykolog bara när det finns något särskilt problem. Och vad man upplever som särskilda problem varierar ju från person till person.

På många förskolor tror jag också man drar sig för att kalla på psykologhjälp — det kan verka dramatiskt, man vill gärna försöka klara av problemen själv.

— Men precis som i andra yrken kan man fastna och behöva hjälp utifrån för att utvecklas. Problem i personalgruppen kan ibland läggas på ett barn, till exempel, utan att någon är medveten om det. Att sådana reaktioner uppkom-

mer är inte konstigt. Att jobba på dagis är ett krävande yrke, det är arbetsamt med så mycket känslor och känslomässigt engagemang. Just där för kan man behöva stöd utifrån.

Kontinuerlig handledning av förskolepsykolog skulle kunna förbättra situationen för många barn som är utanför på dagis, tror Anita Kullander. Men förutom att bearbeta de egna attityderna finns det mycket personalen kan göra för att hjälpa barnen.

Det finns ingen samlad strategi för hur det ska gå till. I en studie frågade Anita Kullander personal hur de gjorde för att hjälpa barn som stod utanför. Svaren var mycket skiftande: en del förespråkade att man skulle "saga till" de andra barnen att leka med barnet, någon menade att man inte ska blanda sig i och låta barnen leka i fred, andra att man ska leka med barnen och vara en "länk" mellan dem.

Den norska förskolläraren och forskaren Eli Åm (som intervjuades på Insidan i början av sommaren) har i sina arbeten beskrivit hur vuxna genom lek kan hjälpa barn som är utanför.

— Hennes idéer är mycket värdefulla, menar Anita Kullander. Hennes bok om den metoden borde kanske spridas på dagis. Många av oss vuxna har svårt att leka, vi känner oss barnsliga och är kanske rädda att förlora status och prestige. När jag jobbade på dagis tyckte jag själv att det var svårt att leka med barnen när andra vuxna stod bredvid. Jag undrade om de tyckte att jag "valde bort" dem! Kan det vara så att personalen ibland inte vågar leka med barnen av hänsyn till varandra?

— Men om vi i leken kan hjälpa barn som i framtiden riskerar att bli mobbade eller mobbare, måste vi se att det är ett arbete, och ett viktigt arbete, att leka med barnen. □

Ordet normal kan ha en obehaglig klang, speciellt när man sätter det "o" eller ett "inte" framför. Människans strävan efter att vara som andra i gruppen har urgamla rötter. Baksidan är bortstötning av dem som inte passar in.

Att vara avvikande är faktiskt

ÄR DU FULLKOMMLIGT normal? Eller har du kanske ett barn som konstaterats vara helt normal? Då kan du behöva vägledning. På internet kan man bland annat hitta tips och råd för föräldrar vars barn diagnostiserats som normala:

"Det normala barnet kommer vanligtvis att utveckla ett kraftigt

NORMALITET

Vem är egentligen normal? Är man "normal" för att man inte är född med de flesta? Normalitet innebär egentligen genomsnittlighet, men begreppet används ofta värderande. Många är rädda för att inte vara normala, och de som avviker från normen riskerar att stötas bort. Det här är den första artikeln.

socialt beroende av omgivningen, vilket kan göra barnet mycket motvilligt för kamrattäck. Detta kan leda till sådana oönskade beteenden som förlust av individualitet, mobbing av andra människor,

intolerans och 'böbelmentalitet'. På andra nätsajter kan man läsa om ett speciellt institut där man forskar om personer som lider av normalitet. Där har man kartlagt det neurotypiska syndromet. Ett troligen medfött, neurologiskt och obotligt tillstånd som kännetecknas av att man är mycket upptagen av sociala relationer och helt beaktat av en önskan att likna alla andra. Och syndromet är vanligt, visar det sig:

"Enligt Institutet för studier av de neurologiskt typiska (ISNT) kan så många som 9 625 av 10 000 vara neurotypiska", kan man läsa.

DET HÄR HANDLAR förstås om ironi. Det är personer som själva ibland pekats ut som normala, som är neurologiskt "atypiska", som driver med sin "normala" omgivning. Framför allt är det personer med Aspergers syndrom som skapat de här ironiska sajterna.

Ironin är prickskär. Genomsnittliga människor har nämligen en mer eller mindre stark önskan att vara lika andra som de hör ihop med, eller identifierar sig med, att vara "normala". De vill höra till floken. Det är en del av vår sociala utrustning, eller instinkt, som personer med Aspergers syndrom brukar ha mindre av.

Bakom skämen på nätet finns också ett allvar. Baksidan är likhetsvern och gruppökänslan är de "normalas" utövning av dem som avviker från normen. Beskrivningen av de neurotypiska, de normala, är befogad kritisk. Att vara "normal" kan innebära att man tänker självständigt och står emot destruktivt grupppress.

Självva ordet normal, som egentligen bara innebär "genomsnittligt", kan ha en otäck, värderande klang, särskilt med ett "o" eller ett "inte" framför. "Hon är ju inte normal", brukar inte vara någon smickande

beskrivning, och oftast syftar man då på psykiska egenskaper.

"DET FINNS NOG egentligen mycket få 'normala' människor; de flesta har någon nisch där de inte fungerar helt normalt, förutsatt att normalitet är hur de flesta människor mår."

"Jag tror att många som över huvud taget sticker ut från det vanliga 'mentalt' sett riskerar att bli mobbade."

upprörd eller tänker och känner i en viss situation." Så skriver psykiatern, psykoterapeuten och forskaren Susanne Beijer i sin bok "Vem var det du sa var normal?" där hon både i dialogform och med fakta berättar om olika psykiatriska åkomor.

Psykiska problem är vanliga. Det finns forskning som visar att var tredje person någon gång under livet drabbas av psykisk sjukdom av något slag. Men sådan sjukdom och psykiatriska tillstånd som gör att man på något sätt är avvikande uppfattas av många fortfarande som något skamligt, säger Susanne Beijer, som är överläkare inom psykiatri i Stockholm. Patienter är ofta mycket rädda för att inte uppfattas som normala, berättar hon.

Och många som är avvikande från genomsnittet blir faktiskt utsatta av omgivningen, speciellt när det handlar om att man är socialt avvikande, inte fungerar som andra i det sociala samspillet eller har ett beteende som uppfattas som konstigt eller bisarrt. Men jag tror att många som över huvud taget sticker ut från det vanliga "mentalt" sett riskerar att bli mobbade, till exempel de som ligger ovanligt lågt eller ovanligt högt i intellektuell begåvning.

helt normalt

Susanne Beijer tror inte att psykiatriska diagnoser i sig stämplar människor som "onormala".

En studie som hon varit med om att genomföra visar till exempel att personer som har add, tvångsdröm och Aspergers syndrom ofta blivit mobbade tidigare i livet, var och en på olika sätt som genomsnittsbefolkningen. Bland personer med asperger hade runt 80 procent blivit mobbade. Andra studier har tytt på samma sak.

För att komma åt mobbing och utövning tror jag att det är viktigt att tala klarspråk, berätta om att människor är olika och om vilka svårigheter som olika personer har, säger Susanne Beijer. Både har "normala" klarspråk, de mår direkt då någon är lite anordnad social. Det blir inte bättre av att man lästs som att o.k. hetera inte finns. Vi måste lära oss att acceptera varandra - och våra egna - olikheter i stället.

MÅNGA EXPERIMENT GENOM ÅR har visat att människans önskan att vara normal, att inte avvika, kan få oss att förneka både det vi egentligen tror på och våra egna sinnen. De flesta har nog hört om studier där ovetande forskningspersoner säger att de ser en rektangel istället för en cirkel, eller att de ser en cirkel istället för en rektangel.

Men vår bentgenhet att vilja vara lika andra har inte bara stora fördelar. Den är därför inte det. Genom att vi som finns i att känna igen oss i till stor glädje för många människor. Och genom att vi sa efter andra har vi oss många bra saker, inte bara dåliga. Dessutom ser gruppen skydd och tryk till att vara med oss.

Våra hjärnor, eller i alla fall den genomsnittliga människahjärnan, är programmerade för att vi ska höra till en flock eller en stam. Det kan ses både som en välsignelse och en förbannelse. Psykologiprofessorn Steven Pinker, aktuell med den i Sverige nyutgivna boken "Det okända bladet", har påpekat att människans mest tydliga tragedi är den ställnad vi hela tiden vill göra mellan "oss" och "dem" - stämpling som vi kanske inte hade överlevt som ett uran gruppstämpling och flockbeteende.

Susanne sak ses hos många djurarter. Den amerikanska psykologen Judith Rich Harris skriver exempelvis om hur blöddingar avgör om de ska släppa in en annan blödding i boet eller inte genom att lukta på den. Luktar den rätt, hälsar den som de andra som bor där, då är den "normal" i de andras ögon och får flyga in.

Det mänskliga livet är komplicerat. Vi konfronteras med väldigt många olika människor, och det finns många olika normer att anpassa sig till. Vi kategoriserar oss själva utifrån olika sociala sammanhang där vi egentligen inte behöver vara lika de andra i samma kategori, bara vi tror att vi är det, hävdar socialpsykologen. För att vi ska kunna tillhöra en viss kategori måste det finnas en annan kategori som kontrasterar. Den normala, förutsätter det normala som jämförelse.

Människor behöver inte tycka om alla i sin grupp, de behöver inte ens känna dem. Bara att de uppfattas att de tillhör samma kategori räcker för att en grupp bildas - och därmed en känsla av likhet - ska uppstå, enligt

"För att komma åt mobbing och utövning tror jag att det är viktigt att tala klarspråk, berätta om att människor är olika och om vilka svårigheter som olika personer har."

den australiske socialpsykologen John Turner.

SVÄLTKATEGORISERINGEN FÄR OSS att erbjuda. "Jag är en A, jag är inte en Y", skriver Judith Rich Harris.

Utifrån dessa enkla premisser har vår evolutionshistoria fått oss att dra en enkel slutsats: vi tycker bättre om x-arna än om y-arna. Som är resultatet av kategoriseringsprocessen, där vi dessutom en annan slutsats: att vi är lika andra x-are, och olika y-arna. Dessa mentala aktiviteter sker på en nivå som normalt inte är tillgängliga för medvetandet, men de är tydliga

Källor och lästips

"Ett öskivet blod och andra myter om människans natur" Steven Pinker, Natur och Kultur 2006 (översättning Per Rundgren)

"Myten om föräldrars makt", Lucie Rieu, Fjärde, Svenska förläggningen för psykisk hälsa, 2001 (översättning Ulrika Jönker Winblad)

"Vem var det du sa var normal?" Susanne Beijer, Cura, 1998

"Autism and creativity", Michael Fitzgerald, Brunner Routledge, 2004

Psykiatern Susanne Beijer påpekar att "normala" kan innebära något ganska tråkigt och trötta också. Det är sällan de mest "normala" personerna som upplevs som spännande, originella och självständigt tänkande.

I dag tror man att många historiskt berömda personer kan ha varit psykiatriskt smittade. En del hävdar till exempel att Mozart hade Tourettes syndrom, och att Einstein hade Aspergers syndrom.

ISOLANDER TÄNKER PÅSÅGÅR. Inom hos andra forskare. Hans Asperger, psykiater som gav namn åt det syndromet, skrev om "autistisk intelligens" som en form av intelligens som är nästan opåverkad av tradition och kultur (som båda hör till den "sociala" mänskliga sfären). Autistiskt tänkande är okonventionellt, friskt och originellt, som andra kreativ intelligens är, menade Asperger.

Michael Fitzgerald, barn- och ungdomspsykiater i Dublin, skriver att personer med autistiska drag kan ha en enorm kapacitet för nyfikenhet och en välgående drift att utforska omvärlden, som ofta tar sig uttryck i gräpplig för dem. De accepterar inte gängse uppfattningar och ifrågasätter ofta de "bevis" som andra lägger fram. Det kan leda till helt nya tankar och insikter. Även om autistiska personer som andra och bara till gruppen har varit viktig under evolutionen, har människor som inte drivs av den också behövs för människans utveckling, tror evolutionsteoretikern "Excentris"

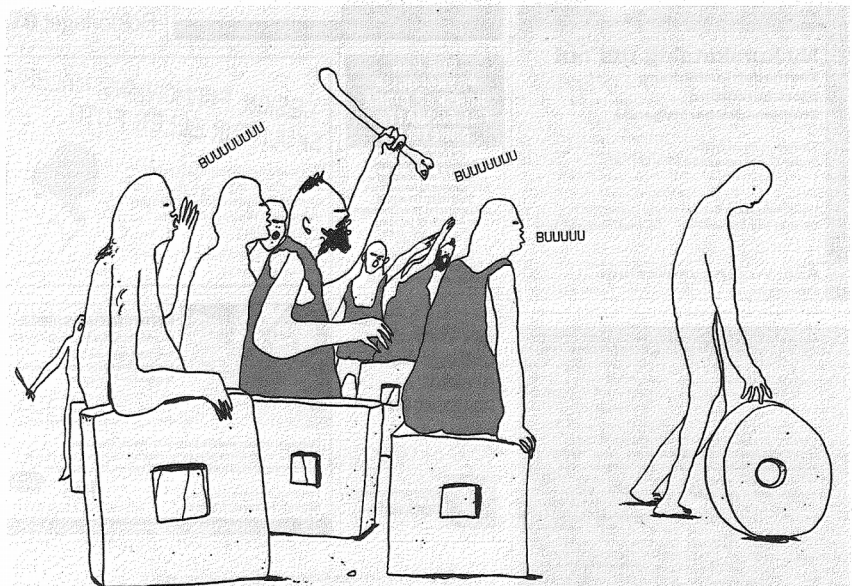

ILLUSTRATION: JESPER WÄLDERSTEN

SvD

Mobbning börjar vid två års ålder

Publicerad: 13 oktober 2008, 08.44. Senast ändrad: 13 oktober 2008, 10.38

Mobbning startar mycket tidigt redan när de små barnen börjar umgås med varandra. De värst drabbade riskerar att bli hackkycklingar och få bestående problem under hela skoltiden. Stödinsatser för förskolebarn måste därför intensifieras, kräver forskare.

Bland så små barn som två-treåringar är det möjligt att urskilja en grupp som är extra känsliga för att utsättas för mobbning och andra trakasserier från sina jämnåriga kamrater. Det är dessutom en uppenbar risk att dessa barns plågor blir bestående under hela skoltiden vilket i sin tur kan ge svåra effekter senare i vuxenålder.

För dessa tidigt drabbade är det alltså inte en slump att de blir mobbade och utstötta. Det är ett mönster som uppkommer redan vid de första kontakterna med andra barn.

Detta tidigare inte kända fenomen tycker sig nu en kanadensisk forskargrupp ha bevisat för första gången. Forskarna följde 1970 barn som föddes 1997–1998. De undersöktes åtta gånger från det att de var 4,5 månader gamla till 7,2 års ålder. Vid samtliga fall fick mammorna bedöma deras relationer till andra barn. Första året i skolan intervjuades dessutom barnen själva och deras lärare.

Den bild som utkristalliseras är att mobbningstendenser uppstår nästan omedelbart och ökar ju mer barnen börjar umgås med varandra. För 25 procent av barnen bedömdes trakasserierna som moderata och för fyra procent ”höga och kroniska”.

De värst utsatta barnen utmärktes av att de hade ett aggressivt beteende mot kamraterna och – det kanske mest betydelsefulla – att de kom från familjer som bemötte dem med en hård och bestraffande attityd. Utmärkande var också att de hade lägre hushållsinkomster än genomsnittet.

De kanadensiska forskarna kräver nu tidiga insatser för att spåra upp och stödja dessa barn redan i förskolan.

Den bild som utkristalliseras är att mobbningstendenser uppstår nästan omedelbart och ökar ju mer barnen börjar umgås med varandra. För 25 procent av barnen bedömdes trakasserierna som moderata och för fyra procent ”höga och kroniska”.

De värst utsatta barnen utmärktes av att de hade ett aggressivt beteende mot kamraterna och – det kanske mest betydelsefulla – att de kom från familjer som bemötte dem med en hård och bestraffande attityd. Utmärkande var också att de hade lägre hushållsinkomster än genomsnittet.

De kanadensiska forskarna kräver nu tidiga insatser för att spåra upp och stödja dessa barn redan i förskolan.

Svenska experter har delade uppfattningar om resultaten:

– Mycket intressant och välkommen information, säger Birgitta Rudenius vid Högskolan i Kristianstad.

Marie Wrethander vid Göteborgs universitet är dock mer skeptiskt:

– Tveksamt, säger hon. Det är till exempel svårt att ställa de rätta frågorna.

Hon påpekar dessutom att Sverige har en väl utbyggt förskolesystem med ambitioner att stötta utsatta barn.

INGER ATTERSTAM

inger.atterstam@svd.se

Insidan läser du tisdagar, onsdagar, torsdagar och lördagar samt på www.dn.se/insidan.
Chef: Ingrid Borggren, 08-738 17 23. E-post: insidan@dn.se

”Vuxna blundar för mobbning”

I pjäsen "Kamratstöd-jaren" berättar homosexuella André om hur han mobbades under högstadiet. Just nu pågår repetitionerna. Niondeklassaren Fredrik ingår i testpubliken. Han känner igen sig i mycket av det som pjäsen tar upp.

"KAN MAN INTE BARA hoppa över högstadiet? Det enda jag lärde mig där var att gråta så att det inte syns. Hade det funnits nationella prov i det, så..."

André i Fria Teaterns nya föreställning "Kamratstöd-jaren" ser tillbaka på sin skoltid. På scenen är han bland tillbakå där. Han går i sjuan, han blir nerpressad i duschen på gymnastiken och han är bög. Den äldre skolkamraten Erik, som är utsedd att stötta honom, lever i en helt annan värld i alla fall i början.

– Det här känns som ett otroligt angeläget ämne, säger regissören Thomas Müller. Vad jag vet finns ingen annan pjäs som tar upp hur det är att vara homosexuell på högstadiet. Vilever i tid av polarisering, å ena sidan blir öppenheten och toleransen större, å andra sidan ökar machoidealen och hatbrotten mot homosexuella.

Pjäsen har premiär i Stockholm om några veckor och skådespelarna Olle Sundberg (André) och Per Lassen (Kamratstöd-jaren Erik) repeterar för fullt. Fredrik, 15 år, har varit med på en repetition. Han ingår i en referensgrupp med ungdomar som ska komma med synpunkter. Och han har egna erfarenheter av temat. Han går i nian i en Stockholmsförort och har varit öppet homosexuell sedan sjuan, minst.

– Det känns som att det alltid varit självklart för mig själv, redan i fyran eller femman var jag bomb säker. I sjuan skaffade jag min första riktiga pojkvän, då förstod väl de flesta. Jag har aldrig försökt dölja det i skolan, så det finns inget särskilt tillfälle då jag "kom ut", berättar Fredrik.

Fredrik gillade pjäsen och kände igen sig i mycket.

– Grupprekret, pressen... och det här med att kamratstöd-jaren ofta blir mest som ett alibi för skolan, men inte egentligen påverkar mobbningen.

HU TYCKER FREDRIK SJÄLV att det känns okej i skolan, säger han. Men under tidigare år har han blivit utsatt för mobbning och trakasserier. Flera kret gick det så långt att familjen kopplade in en jurist. Då hade Fredrik bland annat blivit mordhotad per telefon.

– Det var speciellt en grupp med tjejer som höll på. De stök gjalpor efter mig, så att jag var ful och skellig, att jag borde liggas in på psyki.

Fredrik och hans familj försökte ta upp saken med skolan. När de hörde med att göra en anmälning till Skol-

Skådespelarna Olle Sundberg (kamratstöd-jaren Erik) och Per Lassen (den homosexuella sjunde klassaren André) i pjäsen "Kamratstöd-jaren" som repeteras på Fria Teatern i Stockholm.

FOTO: LINN LOKADOTTER BISELL

verket upprättade skolan en plan för hur de skulle motverka mobbningen. Men den ledde inte till några större förbättringar, enligt Fredrik.

– Det var möten, och de sa att de hade koll. Men det kändes mest som om de ville tysta ner alltihop.

FREDRIK HAR INTE KÄNT så mycket stöd från lärare och skollämnare, säger han. Tvärtom har han haft en känsla av att de har ryckt att "när du sticker ut hakan får du vara beredd på att ta smällen". Tidigare brukade han använda smink och hade ganska långt hår, och fick ironiska kommentarer om sitt utseende från lärare. Han fick också hära från lärare till exempel att "det funkar inte att se ut så där", och att dans är en "kille-tjegej".

Han kände sig ofta utpekad av olika kommentarer från lärare, berättar han. Och ingen ingrep när han öppet blev utsatt av skolkamrater.

– Jag kunde stå i en korridor, så kom plötsligt en grupp tjejer och började bråka. Det syntes, det märktes.

Många vuxna blundar för mobbning och trakasserier, det är lika-dant ute på stan, säger Fredrik.

– Mobbningsplaner, ordningsvakter och morskor och farsor på

stan, det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

Fredrik har många kompisar i skolan som han har bra kontakt med, men han har alltid umgåtts mest med vänner utanför skolan, framför allt lite äldre kamrater.

Under den tid då det var som

”Mobbningsplaner, ordningsvakter och morskor och farsor på stan, det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.”

stämde på, så var det som om det var ett stort hål i mitten.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

– Det låter bra. Men när det väl händer något så är det svårt att få hjälp. Fast skolan ska ju vara en plats där man kan vara trygg.

troar att man har många bakom sig, och sen står de bara tysta.

André i Fria Teaterns föreställning vill inte gå in i någon offerroll. Han är stark och motsträvig när kamratstöd-jaren valhant förösker uppmuntra honom, men man anar att hans attityd kan komma i att han blivit utsatt och besviken så många gånger.

För Fredrik är det viktigt att betona att han inte ser sig som något offer.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

– Det påpekade jag också för skolan. Det handlar inte i första hand om mig som person, utan om helheten, systemet. Om de utrycker som finns kring homosexualitet, och om hur skolan hanterar dem. Det finns så mycket okunskap.

han. Några har blivit så knäknä att de mått riktigt psykiskt dåligt och börjat använda droger.

– Jag tycker att jag har haft tur, jag har idrat mig. Men det som hänt har satt sina spår hos mig också. När det var som jobbigast förra året var jag rädd för att gå till skolan, och jag var hemma två veckor. Jag mådde ofta dåligt och skolarbetet påverkades, jag släkte betygen kraftigt i fem sex ämnen.

Man brukar beräkna att omkring fem procent av alla människor är homosexuella (någon säker siffra finns inte). Det innebär att det statistiskt sett finns minst en homosexuell person i varje klass. Men Fredrik känner inte till någon annan i sin skola som är öppet homosexuell.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

– Det är kanske inte så konstigt. Jag vet flera som tidigare gått i min skola, som sedan har kommit ut i gymnasiet. Där är ofta en mer öppen miljö, folk har blivit lite äldre och är tryggare i sig själva.

–I mitt arbete som skolpsykolog har jag låtit elever i små grupper analysera sin arbetsmiljö. Där har jag fått veta att elever tolkat sin lärares attityd och signaler och pejlät in om det finns en acceptans för att utesluta eller att kränka en kamrat. Det skriver skolpsykolog Ingegerd Morvik Broberg, som betonar vikten av att se skolan som ett system.

Mobbning

ett systemfel i skolan

Foto: Larsen & Lunde
Illustration: Larsen & Lunde

● Mobbing – ett systemfel i skolan

SYSTEMATISKT FÖRTRYCK mellan barn har sannolikt alltid funnits, men i och med skolans avskaffande och nya läroplaner för grundskolan har synen på barn förändrats. Därmed har man också uppmärksammat förtryck och kränkning i barns och ungdomars relationer.

Skolans avskaffande 1958. Det är snart 50 år sedan vi fick denna då revolutionerande reform.

Men idéer och aktiviteter inom ett system bärs upp av de människor som arbetar där, deras personligheter och historia. Fram till jag blev 18 år, hade en lärare som fysiskt och psykiskt misshandlade en elev stöd i svensk lag. Så småningom kom jag tillbaka till skolan som skolpsykolog. I mitten av 1980-talet anmälde jag en lärare på en låg- och mellanstadieskola till skolledningen för misshandel av en nioårig flicka. Flickan, vars far just hade dött, ville inte äta lunchmaten, blodpudding. Läraren, en stor stark karl, höll fast henne mellan sina knän och tvångsmatade henne med blodpudding ensam med flickan i ett litet låst rum. Samme lärare hade anmälts för att han hade slagit en eldvärdig pojke över ryggen så att blodiga strimor blev synliga.

Rektorn tyckte inte det var ett bra sätt att handskas med elever, men ville tona ner det hela, då det trots allt var synd om läraren, som nyligen byggt sig en villa i kommunen. Han skulle riskera att drabbas ekonomiskt om han förlorade sitt arbete. Läraren degraderades, men fick inte lämna sitt jobb. Rektorn hade arbetat som lärare inom ett skolsystem som präglades av att lärare hade lagen i ryggen då de förtryckte och kränkte barn.

I dag har de som undervisar och arbetar i skolan varit elever i en skola där eleverna inte får kränkas. Jag tror att det är först nu som vår svenska skola har en chans att i vardagen leva upp till de demokratiska och humanistiska ideal som präglar den svenska skolans styrdokument.

Lärare saknar kunskap om mobbing
Vi vet alla att mobbing förekommer på de flesta skolor – men hur förbereds lärare för att kunna hantera detta? Lärarkandidater vittnar fortfarande om att de inte får någon som helst kunskap

eller träning för att kunna förebygga och handskas med mobbing och förtryck mellan barn i skolan. Det är helt oacceptabelt.

Att vuxna i skolan behöver mycket mer kunskap om grupper, relationer och ledarskap i systemet är både forskare och allmänna politiker medvetna om. Ändå upplevde sig de blivande lärarna som ställs inför ett krävande pedagogiskt ledarskap i skolan ofta behandlade som gymnaster under studietiden på lärarhögskolan.

Dan Olweus, känd forskare i psykologi vid Bergens universitet, var den förste forskaren som påpekat det starka sambandet mellan vuxnas sätt att bemöta elever i undervisningen och elevens risk för att kränkas och mobbas av kamrater i skolan. Att professionella vuxna behöver ökande

”Att vuxna behöver ökande kunskaper om gruppfenomen och systemtänkande är uppenbart – men detta saknas obegripligt nog i lärarutbildningen.”

kunskaper om gruppfenomen och systemtänkande är uppenbart, men detta saknas obegripligt nog i lärarutbildningen.

Bra elevvårdsteam utökar pedagogens roll
Lärarkandidater behöver konkret handledning både i hur man undervisar och på vilket sätt läraren har ansvar för elevvården för 25-30 elever. Tidigare kom blivande lärare under sin utbildning ut på fältet i skolverksamheten och fick oftast handledning av erfarna lärare under en längre tid. Allt detta har minimerats.

Har den unga läraren turen att komma till en skola med bra skolledning och väl utbyggd elevvård, det vill säga en skola som har ett elevvårdsteam med psykolog, skolsköterska, skol-

rator och speciallärare, får han/hon handledning och stöd i sitt viktiga och krävande arbete. Men det ser olika ut på olika skolor. Skolkulturen på en skola kan vara dynamisk och framtblickande med utbyggd elevvård och kunskaper om systemets inverkan på studiemiljön. En annan skola är ett stillastående system som mest på papperet fixar till antimobbingsteam och kanske kamratstödare då nu samhället kräver detta.

I och med tragedin i Jokela kommun där en elev dödades sex kamrater och två vuxna har man i finska mediet uppmärksammat att eleverna i finska skolor presterar intellektuella kunskaper på en hög nivå, kanske till priset av att många elever mår psykiskt dåligt. I Finland finns inte psykologer och kuratorer på skolorna.

Jämfört med vårt grannland har vi en bättre utbyggd elevvård i svenska skolor, men den radikala nedskärning som skett under de sista två årtiondena har allvarligt försämrat möjligheten att integrera den socialpsykologiska kunskap som psykologer och kuratorer står för i elevvårdsarbetet. Det har lett till ett stort utbud av kortkurser och fixarpaket, som kunskapsförstärkning, osäkra lärare och skolledare i dag nappas på. Det ger snabba pengar till konsulterna, men vi får inte en långsiktig hantering av mobbingproblematiken.

Den dag våra lärare utexamineras med adekvat kunskap för att undervisa och leda unga människor i grupper på 25-30 medarbetare i kunskapsökandet i skolan behövs inte denna mängd självutnämnda konsulter.

Kreativt tänkande om undervisningen

Under 1980-talet var jag gästföreläsare på en lärarhögskola i ett ämne som kallades ”Behovsorienterad lärarutbildning” (BOL), där kuratorer, psykologer och andra yrkeskategorier i skolan inbjöds att föreläsa om sitt arbete och lagarbetet inom elevvården. Lärarkandidaterna fick dessutom göra auskultationer på forskolor och daghem för att få kunskap om hur förskolebarn i olika åldrar fungerar. Det var en mycket uppskattad kurs, men den slopades snart till förmån för mer undervisning i engelska och matematik, som metodlärarna ansåg viktigare.

De så kallade kunskapsplånnerna i skolan ska naturligtvis inte ses som ett hinder för kunskap om socialpsykologi och ledarskap. I den bästa av världar får dessa hand i hand. Som psykolog har jag intresserat mig för den rådsla att misslyckas

Lärare måste få stöd att på djupet förstå vad som pågår i deras arbetsmiljö, anser skolpsykolog Ingegerd Morvik Broberg.

Det är viktigt att lyssna på barnen och hämta kunskap direkt från dem om mobbing förekommer.

● Mobbing—ett systemfel i skolan

i matematik som många elever känner. Tillsammans med en matte lärare genomförde jag ett spännande experiment. I årskurs 8 införde vi en frivillig extralektion på en lördag inför ett större centralt prov, där de som "fattade" hur problemen skulle lösas hjälpte de som "inte fattade" med stöd av sin lärare och psykologen. Stödlektionen genomfördes under trivsamma former i fritidsavdelningen på skolan. Detta arbete ökade kamratskapet och förebyggde mobbing i matematikens tecken.

Är mobbing resultat av barns försök att skapa social ordning?

Fantasin och kraften att våga gå mot strömmen måste komma in i undervisningen. Det finns en större möjlighet i det pedagogiska arbetet än vad många lärare tror. Har man sin skolläring i ryggen kan lärare och elever tillsammans skapa en levande, demokratisk och spännande undervisningsmiljö för både ungdomar och vuxna.

Skolministern vill bekämpa mobbing, men tror att lösningen är att skicka bort mobbaren. Det är inte så enkelt. I stället visar forskning och erfarenhet att Sveriges lärare måste få stöd att på djupet förstå vad som ständigt pågår i deras arbetsmiljö. Psykologprofessorn Dan Olweus påpekade redan under 1980-talet, att barnen har god information och kunskap om vad som sker i barngruppen i skolan medan de vuxna besitter en mycket begränsad sådan kunskap.

Forskaren Marie Wrethander Bliding har under 2000-talet valt att göra det som Dan Olweus förespråkade, nämligen lyssna på barnen och hämta kunskap direkt från dem. Hon anser att det kan vara problematiskt att så starkt betona ett specifikt problem som mobbing utan att reflektera över det system som mobbingen ingår i. Hon har följt barnen i en fjärdeklass nära inpå som en vuxenkamrat under ett läsår och har kommit nära till elevernas relationsarbete. I avhandlingen *Imedletving och medletving – barns relationsarbete i skolan* skriver hon: "Detta relationsarbete upptar en stor del av skoldagen och innebär att man lär sig både hur

sociala situationer, samspel, relationer och relationsarbete fungerar och till att delta i detta. I den meningen kan barns relationsarbete i skolan ses som ett skolarbete."

Skolan är en social arena, där detta relationsprojekt ständigt pågår och utgör en väsentlig del av skolans vardag. Det är viktigt att lärare och skolpersonal har bättre kunskaper om detta relationsarbete.

Lärare avgränsar ofta mobbingproblemet, kanske för att det känns alltför övermäktigt att via barnen sätta sig in i hur hela systemet fungerar. Man behöver dock inte vara forskare för att skaffa in information om hur relations-systemen fungerar. I mitt arbete som skolspsykolog har jag låtit elever i små grupper analysera sin arbetsmiljö. Där har jag bland annat fått veta att elever tolkat sin lärares attityd och signaler och pejlade in om det finns en acceptans för att utesluta eller att kränka en kamrat. Eleverna noterar när de vuxna i skolan vänder ryggen till och inte vill se.

Systemarbete mot mobbing

När man som psykolog går in i en klass för att förebygga eller stoppa mobbing måste man arbeta med hela systemet och skolläringen måste stötta arbetet. Jag brukar kalla det för undervisning i socialpsykologi. Alla elever får ingå ett kontrakt att de aktivt ska arbeta på att förbättra sin arbetsmiljö. Som psykolog lyssnar jag på dem, antingen i små grupper om fem elever eller vid enskilda samtal med var och en, beroende på om det finns tid för det.

Elevernas analys och alla goda idéer dokumenteras i ett protokoll som elever och deras lärare får. Vi går gemensamt igenom protokollet och eleverna kan ta med det hem till sina föräldrar. De behöver ju ha insyn om det egna barnet mår dåligt i skolan. Protokollet ger också information om att man arbetar med hela systemet.

En mamma kom med sin flicka i åk 6, som stannat hemma från skolan en dag för att hon hamnat utanför i flickgängets "trianglerande". Mamman ville att jag skulle ta itu med ett par utpekade flickor. Jag beskrev hur jag arbetade

med hela systemet att vi undvek att peka ut den som hamnat utanför eller dem, som puttat ut. Mamman var kritisk mot mina metoder och hävdade energiskt sina idéer. Plötsligt rätade den molokna, tystlåtna flickan på sig och sa med kraftig röst till sin mamma: "Du begriper inte det här! Jag vill att vi jobbar med klassen så som psykologen beskriver." Därefter gick hon till klassen och var med om lektionerna den dagen och jag fick ett klart mandat att gå in och undervisa på mitt sätt i socialpsykologi.

Relationsklimatet brukar börja förändras till det bättre ganska snart när man arbetar så här. Barn och ungdomar är nyfikna och intresserade av vad som händer när det uppstår knutar i deras kamratnätverk. Alla kollektiva goda krafter sätts in. Erfarenheten av denna process på upp till ett par veckor är mycket positiv.

När skolspsykologen regelmässigt jobbar så här med elevernas relations-system blir man snart en konsult som uppsöks av kamratsödjarna, de två elever i varje klass, som väljs för att verka under ett läsår. Det är viktigt att ge dem rätt verktyg och förhållningssätt så att de på ett lyhört sätt kan sköta sin verksamhet.

Varje lärare som är trygg nog att lyssna och ta sig tid, kan göra ett viktigt arbete ihop med klassens kamratsödjare för att utveckla och upphålla en mänsklig arbetsmiljö i klassen. Den lärare som är stressad och ständigt tycker sig sakna tid släpps inte in på elevernas sociala arena. Relationsarbetet måste prioriteras.

INGEGERO MORVIK BROBERG
Skolspsykolog

I samband med seminariet *Mobbing – ett systemfel i skolan* 25 november 2007, erhöll tre stipendiater, en rektor, en skolspsykolog och en lärare från en skola i Sverige, Helena Berings Minnesfonds stipendium på 30 000 kronor. Helena Bering var skolspsykolog. Hon mördades den 18 augusti 2004.

"Ensamhållning"

Individperspektivet nödvändigt för att förstå mobbning

När det gäller mobbning är det nödvändigt att förstå barns maktspel och hur de gestaltas – och därefter ingripa. Individperspektivet kan ingen svära sig fri från om man vill studera samspelet i av samhället konstruerade barngrupper, skriver psykolog Zelma Fors.

Psykolog Ingegerd Morvik Broberg skriver i Psykologtidningen (Mobbning – ett systemfel i skolan, nr 6/2008) att mobbningen är ett systemfel i skolan och förespråkar arbete med grupper och grupprocesser. Hon refererar till erfarenheter från arbetet som skolpsykolog då hon arbetat kreativt och framgångs-

rikt med grupper, samt till de processer som kan bli destruktiva i grupper.

En av de bästa förebyggande metoderna för att motverka mobbning och trakasserier är att lärare så snart det är möjligt får kunskap och förståelse för gruppens konstruktion i den klass de undervisar. Gruppens goda krafter och hur dessa kan användas för att hålla

grupprocesserna kreativa och befrämjande för alla i gruppen.

Morvik hänvisar till Marie Blidings (som i dag heter Marie Wrethander) avhandling om barns relationsarbete i skolan ("Inneslutandets och uteslutandets praktik. En studie av barns relationsarbete i skolan", Göteborg Studies in Educational Sciences 214, utgiven

● Individperspektivet nödvändigt för att förstå mobbing

2004). Marie Bliding (Wrethander) talar om att barn använder varandra som resurser i sina relationsprojekt. Hon kritiserar definitionen av mobbing – "när hon/han upprepade gånger eller under viss tid utsätts för negativa handlingar från en eller flera" som professor Dan Olweus tillämpat. Bliding menar att mobbningsbegreppet är för snävt.

DAN OLWEUS FÄRÖRJADE forskningen om mobbing i Sverige på 70-talet och är den forskare som har haft störst genomslagskraft i Norden och internationellt. Han kritiseras för att hans forskning bygger på individualpsykologi, att personlighetsfaktorer inte kan förklara att mobbing uppstår. Olweus har också redan på 80-talet presenterat åtgärdsprogram som innefattar individ, grupp och organisation. Hans åtgärdsprogram kan i dag ses som förslag till organisationsutveckling som innefattar olika nivåer i skolans organisation.

Bliding använder sig av etnografisk metod. Hon har visats 300 timmar i en årskurs 4 och beskriver hur barnen skapar relationer och gruppkonstellationer i gruppen. Avhandlingen ger en god illustration till de argument och tekniker barnen använder sig av. Påhittigheten är stor. Att vistas nio år i den svenska grundskolan ger stora möjligheter att skolas in i gruppens dynamik, likväl som skolans och samhällets.

FÖR MIG SOM FÖRSKARE och praktiker väcker termerna relationsprojekt och resurser tankar om neutralitet, resurser och ekonomi. Om man direkt väljer att tala om maktspel, roller och positioneringar är man redan inne i något som blir mer bekant som fenomen i vardagslivet. Specificerar man ytterligare genom att skilja på destruktiva och konstruktiva maktspel som exempelvis mobbing och spelar "att få alla att sälja kakor till skollådan" blir det mer påtagligt och begripligt.

Mobbing som begrepp är laddat för att man ser, tänker och känner övergreppen och dess konsekvenser för både de barn som blir utsatta och för de barn som under en hel skoltid kan tränas i destruktiva maktspel och utföra

övergrepp. Med begreppet har också fenomenet, som sannolikt funnits i alla tider, blivit något vi har att hantera.

Den praktiska tillämpningen av definitionen av mobbing är att elever som upprepade gånger över tid blir utsatta för övergrepp, är utsatta för mobbing. Svårare än så är det ju inte. Med den nya lagtexten (Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. SFS 2006:67) räcker det att den drabbade individen känner sig utsatt.

"Vuxenmandatet, oavsett om man är lärare, forskare, tjänsteman eller förälder, innebär att man måste agera om barn far illa"

Det är vuxnas ansvar att utreda och ingripa redan vid misstanke om att någon blir utsatt för kränkningar eller mobbing. Även om definitionen till synes är enkel att tillämpa kan den medföra svårigheter. Det kan vara svårt för lärare som själva finns i gruppen att avgöra hur maktspelen ser ut. Dessutom är lärarmakten sannolikt en del i hur lätt eller svårt det är att se och tolka elevernas maktspel.

Bliding tillämpar en etnografisk metod, vilken innebär att hon vistas i barngruppen på barnens villkor. Hon skriver också att i hennes etiska överväganden ingick att ingripa om någon blev allvarligt skadad. Tolkningsramen är inneslutning och uteslutning, vilket hon beskriver som att barn har relationsprojekt och använder varandra som resurser i sina relationsprojekt.

De flesta barn ingår i grupper och har pågående relationsprojekt. Tre barn i klassen har inga egna relationsprojekt

och de initierar inte heller några. Däremot används de som resurser i andra barns relationsprojekt, skriver Bliding. Två av dessa barn har funnits i klassen under hela det läsar Bliding bedrivit sin forskning, medan den tredje kom först efter påsklovet. Dessa tre barn är utsatta för upprepade kränkningar och övergrepp av andra barn. Det tredje barnet, som kommer ny till klassen, blir utsatt för en häftig utslagning redan under de två första veckorna.

Det destruktiva maktspelet drivs främst av ett par pojkar och flickor i klassen – stark aggressivitet presenteras i citaten – och deras behov av att stärka sin egen maktposition i gruppen gestaltas i relationerna till de mobbade barnen. En del handlar dessutom om etnisk kränkning. Övergreppen sker ett helt år för två av barnen och risken finns att de har pågått längre tid än så. Att det tredje barnet så snabbt blir utsatt för pojkarnas maktspel visar sannolikt på pojkarnas desperation – eller att de har vuxna omkring sig, vilka med sin närvaro och sitt icke ifrågasättande bekräftar beteendet.

Genom att läsa de citat Bliding tar upp från barnen och att tillämpa professor Olweus definition av mobbing – upprepade negativa handlingar över tid som har syftet att skada – blir analysen relativt lätt.

BLIDING SKRIVER ATT de tre utsatta barnen inte driver några egna relationsprojekt. Så kan det givetvis tolkas inom den referensram hon arbetar. Arbetar man med en annan referensram och med insikter i psykologi, är det en ren överlevnadsstrategi för de mobbade barnen att göra så lite som möjligt, för då finns största chansen till överlevnad. En års vistelse i klassen under dessa förutsättningar ger insikt om att man måste hålla sig borta. Också det blir en erfarenhet. Men den är dyrköpt. Risken är stor att det blir svårt för dessa barn att vistas i andra grupper i framtiden. De får ångest, sociala fobier och/eller depressioner.

Att forska om mobbing kräver perspektiv på individen, gruppen och organisationen. Blidings avhandling understryker nödvändigheten av att

ha ett individperspektiv. Annars kan det, som i detta fall, bli så att man som vuxen bara blir iakttagare till allvarlig mobbning av barn.

DET ÄR PÅ varje enskild individ som skadorna sätter sig. Dessutom är det en eller flera individer som utför handlingarna. Ska vi resonera i termer av att barn är resurser i andras relationsprojekt, även om de blir utsatta för mobbning eller andra övergrepp, då tvingas vi skrota både barnkonventionen och forskningens etiska principer. Risken är stor att elever förblir kunder i administratörernas terminologi och resurser i forskarens terminologi.

Vuxenmandatet, oavsett om man är lärare, forskare, tjänsteman eller förälder, innebär att man måste agera om barn far illa. När det gäller mobbning är det nödvändigt att förstå barns maktspel och hur de gestaltas – och därefter ingripa. Individperspektivet kan ingen svära sig fri från om man vill studera samspelet i av samhället konstruerade barngrupper.

Psykologer verksamma i skolan – se till att ni får möjlighet att arbeta också med det förebyggande arbetet i skolan. Med det ekonomiska tänkandet kring barns behov har argumenteringen blivit

att psykologinsatser är för dyra. Argumentera kring den kunskap ni har och hur den kan komma till nytta för barnen, lärarna och skolan samt vinsten på kort och lång sikt.

ZELMA FORS

ZELMA FORS är psykolog, psykoterapeut, fil dr, specialist i klinisk psykologi och pedagogisk psykologi samt författare, bland annat till "Makt, maktlöshet och mobbning", Liber 1995.

